

**Художній розвиток дітей дошкільного віку засобами мистецтва як
результат педагогічної взаємодії**

У зв'язку з гуманізацією освіти та культури, проблема художнього розвитку підростаючого покоління останнім часом набуває особливої актуальності. У світлі вищесказаного, Б. М. Неменський слушно зауважує: «...Якщо ми хочемо дійсно серйозно змінити – олюднити суспільство, то починати необхідно саме з людини, з гармонізації її мислення, її духовного світу, її ставлення до життя. Ми повинні глибоко усвідомити, що досягнути цього не на словах, а на справі неможливо поза школою, без опори на всю могутність багатовікової художньої культури. Майбутнє сьогодні будується на перехресті «мистецтво і школа», «мистецтво і дитинство», «мистецтво і педагогіка». При всіх спробах обійти це перехрестя <.....> ми зазнаємо краху» [12, с. 132].

Проблема художнього розвитку підростаючого покоління знайшла широке обґрунтування в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законі України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, в Концепції художньо-естетичного виховання.

Різноманітні аспекти художнього розвитку особистості розкрито в працях А. М. Богущ, В. Г. Бутенка, В. М. Кардашова, О. М. Коберника, Н. В. Кудикіної, Л. М. Масол, Н. Є. Миропольської, Т. І. Науменко, Б. М. Неменського, Т. І. Поніманської та ін. Концептуальні засади прилучення дітей до народних традицій, художньої культури, мистецтва та творчості обґрунтовано у працях Ш. О. Амоношвілі, Н. С. Вітківської, Н. О. Ветлугіної, Д. Н. Джоли, А. А. Кікоть, В. В. Рибалки, Ю. І. Рубіної, О. П. Рудницької, В. О. Сухомлинського, А. Д. Щербо та інших.

Спільною є думка науковців про те, що художній розвиток дітей відбувається шляхом їхнього залучення до світу мистецтва в різноманітних видах художньо-творчої діяльності. Однак науковці відзначають труднощі в художньому вихованні дітей, які пов'язуються із творчою пасивністю, споживанням готових художніх цінностей. Означену думку продовжує Л. М. Масол: «Ще одна складність полягає в орієнтації на споживання художніх цінностей замість активної особистої участі в процесі їх створення, пропагування (слухаємо – не співаємо, дивимося – не думаємо, не діємо...); подоланню творчої пасивності не завжди сприяє позакласна і позашкільна робота з естетичного виховання, бо вона часто-густо заформалізована, спрямована на святкові «престижні» виступи, а не на розвиток та засвоєння духовних традицій народу. І як наслідок – домінування серед художніх інтересів молоді розважальних жанрів, байдужого ставлення до скарбів

національної культури» [18, с. 101]. Отже, сьогодні назріла потреба залучення кожної дитини до активної участі в різноманітних видах художньо-творчої діяльності.

Зважаючи на вищесказане, мета статті – розкрити ефективність використання естетичних надбань народного мистецтва у художньому розвитку дітей дошкільного віку.

Проблему гуманізації суспільства можна вирішити шляхом залучення до художньої культури кожної особистості, починаючи з дитинства. Лицар Дитинства і Лицар Гуманної педагогіки Ш. О. Амонашвілі зазначав на необхідності виховання дітей в Культурі. Культуру великий мислитель порівнював із Сонцем. «Сонце світить зверху, посилаючи нам живильне тепло і саме життя. Для кожного із нас воно однаково щедра. Культура теж сонце, лише людське. Ми – людство – створювали наше сонце тисячоліттями. Кожна земна людина, яка прийшла в цей світ великою творчою працею шукала в собі іскру Світла і вклала її в духовний диск людства. Так склалася Культура. У ній люди відображали волю свого Духу» [1, с. 8].

Особливість культури, за словами А. П. Могильного, як історичного феномена полягає в її універсальності. Адже «культура є і необхідною передумовою, і критерієм оцінки людської діяльності. Ключову роль у культуротворчому процесі відіграють перетворення самої людини, вивільнення її духовних сил, здібностей, ініціативи від зовнішніх чинників і детермінацій, спрямування їх назовні, на зміну самих умов людського буття» [10, с. 230]. Учений слушно зауважує, що «лише на ґрунті культури людина може піднятися на той рівень розкріпачення і вільної реалізації свого творчого потенціалу, який відповідає природі й об'єктивним потребам суспільства певної конкретно-історичної доби» [10, с. 230].

Дослідники (І. Д. Бех, Т. В. Кудрявцев, О. І. Кошелівська та ін.) вважають, що культура є важливим фактором дитячого розвитку. У світлі концепції особистісно зорієнтованого виховання особливої ваги набувають проблеми розвитку особистості в дитинстві як у самотньому неповторному періоді людського життя. У зв'язку з цим І. Д. Бех зауважує, що «виховання є для дитини посередником в оволодінні історико-культурним досвідом, життєве багатство якого несуть на собі мистецтво, гра, творчість, народні традиції та обряди, міфологія, релігія тощо» [2, с. 4]. З цієї позиції культура забезпечує контекст, у якому розвивається дитина і тим самим стає джерелом важливих впливів на розвиток особистості в онтогенезі.

Так, О. І. Кошелівська зауважує: «Дитячий розвиток у сучасному науковому розумінні передбачає входження дитини в людську культуру через

можливість бачити світ і взаємодіяти з ним засобами, які в цій культурі напрацьовані» [6, с. 145].

У світлі висловленого розглядається важливий аспект взаємозв'язку понять «розвиток», «культура», «мистецтво» й «творчість». В. Т. Кудрявцев зазначає, що присвоєння культури сучасною дитиною має перебігу в формі її своєрідного творчого розвитку. Таким чином, самодетермінація цілісного способу діяльності життя дитини стає психологічною домінантою її життя. Це дає змогу інтерпретувати психічний розвиток дитини як початковий цілеспрямований творчий процес [8, с. 13]. На думку вченого, істинне буття культури трансцендентне, її квінтесенція – в її можливостях. Згідно з цією позицією автор наголошує, що, «вступаючи у світ культури, дитина здійснює орієнтовно-дослідницьку, творчу діяльність, що містить у собі складні творчі процеси аналізу й синтезу суспільних предметів, їх внутрішніх співвідносин і компонентів, експериментування (у тому числі й подумки) з ними, апробацію можливих способів перетворення предметних ситуацій» [8, с. 118]. Водночас науковець зауважує, що педагогічний ресурс художньо-творчої діяльності в процесі розвитку уяви зростає з їх орієнтацією на історично складені цінності художньо-естетичної культури. Художня культура найуспішніше формується в дітей тоді, коли дитина активно створює художні образи в своїй уяві при емоційному сприйманні творів мистецтва та при їх створенні як активний суб'єкт доступних видів художньої самодіяльності.

У низці досліджень учених (А. І. Бурова, Є. В. Квітковського, Б. М. Неменського, Г. Г. Савенок та ін.) розглянуто художній розвиток дітей як частину системи художньо-естетичного виховання. Так, Б. М. Неменський вважає, що ця система починається з дошкільного закладу, в якому має бути представлена в інтегративних формах залучення дітей до різноманітних видів мистецтва й художньо-естетичної діяльності [9, с. 17]. Відзначаючи необхідність використання різноманітних видів художньо-творчої діяльності як на етапі дошкільного дитинства, так і на інших вікових етапах становлення особистості, Б. М. Неменський слушно зауважує: «Чим ритмічніше, частіше спілкується дитина з прекрасним, тим досконалішим стає механізм її почуттів, її сенсорика, а точніше – сприймання, яке, у свою чергу, має рівні сходження. І найвищий з них – художнє сприймання, тобто образне сприймання...» [11, с. 137].

Дослідження А. І. Бурова і Є. В. Квітковського доводять, що при сприятливих умовах процесу художнього виховання уже наприкінці молодшого шкільного віку в дітей можуть сформуватися деякі художні знання (поняття про мистецтво), перші спроби самостійно оцінити твори (в

основному за формулою «подобається – не подобається»), певні навички грамотного художнього сприймання [13, с. 57].

У розмаїтті засобів впливу на формування творчої особистості важливе місце посідає мистецтво. У Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України зазначено: «Мистецтво – це своєрідний камертон цивілізації, універсальний спосіб мислення, здатний формувати не просто людину розумну, а людину духовну» [7, с. 1–5]. Відповідно до цієї Концепції, основними завданнями мистецької освіти в сучасних навчальних закладах визначено: пробудження інтересу дітей до мистецтва; залучення вихованців до художньо-творчої діяльності в різних видах мистецтва; розвиток загальних і художніх здібностей дітей; формування універсальних якостей творчої особистості; виховання художніх інтересів, смаків, потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні особистості відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку [7, с. 2]. Реалізація цих завдань має винятково важливе значення, бо саме від правильної організації різноманітних видів художньо-творчої діяльності залежить рівень художнього розвитку особистості. Тому в різноманітній змістовій, позитивно емоційно забарвленій діяльності відбувається художній розвиток дитини і проявляються перші творчі кроки художнього самовиявлення дітей. М. С. Каган зазначає, що «весь зміст культури, доступний дитині, залучається до процесу формування її свідомості здебільшого через художньо-ігрову самодіяльність, і доповнюється впливом продуктів художньої творчості дорослих, створених спеціально для дітей або успадкованих із дитинства людини – казок, ігор, народних пісень, музики тощо» [5, с. 302].

Так, здавна в Україні виховання дітей засобами мистецтва широко застосовувалося народною педагогікою. Звичаї і обряди сільської громади залучали дитину до прекрасного, ефективно впливали на виховання гуманних почуттів, дарували радість і заряджали позитивною енергією. Дослідники зазначають, що селянська дитина рано прилучалася до участі у виробничій діяльності колективу (сім'ї) і з ранніх років була обізнана з багатьма її видами – щось робила сама, щось спостерігала, чогось навчалась у грі, яка часто супроводжувалася піснями [4, с. 15].

Досліджуючи джерела виникнення театралізованих ігор, Н. В. Кудикіна наголошує, що першоджерелами сучасних ігор та ігор-театралізацій була багатовимірною культурою пращурів українського народу. Її змістом є сюжети казок, характерних повчальних історій, оповідань, легенд, випадків із життя тощо [9, с. 68]. Педагогічне значення таких ігор, на думку науковця,

обумовлюється тим, що вони створювалися в процесі культурно-історичного розвитку народу на ґрунті національних звичаїв, календарних обрядів і ритуалів, усної народної творчості.

Так, протягом багатьох віків батьки, дідусі, бабусі гралися з пальчиками дитини, використовувалися при цьому потішки, ігри, забавлянки. Етнографи визначають цілу систему ігор-вправ для всебічного розвитку дітей дошкільного віку. Дослідник з галузі етнопедагогіки Н. В. Рогальська зазначає: «...граються з немовлям і в «ладки», і в «сороку», і в «хані» (вчать стуляти і розтуляти обидві долоньки дуже швидко)» [15, с. 51]. На думку автора, саме ці ігри-вправи забезпечували психологічний комфорт дитини, формували спокійне, рівне, доброзичливе, відкрите, активне й зацікавлене ставлення до людей, слугували своєрідним масажем, розвивали різноманітну рухову активність [15, с. 51].

Високо шанувалися нашими предками фізична сила, спритність, мужність, витривалість. Для цього в етнопедагогіці слугували народні ігри та різноманітні забави. Цінною для нашого дослідження є думка Н. В. Рогальської про те, що «своєрідністю українських народних рухливих ігор, є те, що окремі з них являють театралізоване дійство цілої групи дітей із поетичним текстом, часто піснями й танцювальними рухами. У цих іграх усі учасники – співають, показують, рухаються в певному темпі, імпровізують («Подоляночка», «Гуси-гуси», «Коза-дереза») [15, с. 52]. Погоджуючись з цією думкою, відзначимо, що дитина залучається до культури свого народу завдяки народним іграм, казкам, потішкам, мистецтву. У зв'язку з цим Л. М. Масол зазначає: «...у таких фольклорно-звичаєвих структурах виконавці подекуди перевтілювалися в образи персонажів ритуального дійства, одухотворювали явища природи, імітували поведки звірів, ілюстрували окремі епізоди трудових процесів. Ось чому ці народознавчі форми, що ввібрали людську мудрість, багатство народного життєвого досвіду, становлять непересічні етичні й естетичні цінності» [18, с. 102].

Тому цілком актуальним у світлі новітніх технологій особистісно орієнтованого виховання є використання надбань народної педагогіки з метою актуалізації художнього розвитку вихованців.

Особливо значущими в контексті нашого дослідження є думки Г. Г. Ващенко про необхідність використання культурно-естетичних надбань рідного мистецтва у вихованні всіх дітей, як більш, так і менш здібних, тому, що «...мистецька творчість, навіть, за відсутності великих природних здібностей відіграє певну роль у діяльності кожної людини і часто є джерелом моральної втіхи і чистих радощів. Окрім того, людина, яка здатна сама щось

творити в галузі того чи того мистецтва, може глибше розуміти мистецькі твори, ніж людина, яка зовсім не володіє технікою творчості» [3, с. 187].

Високо оцінено значення мистецтва в розвитку дітей дошкільного віку С. Ф. Русовою. За словами педагога, виховання дітей повинне бути позначено мистецтвом: «Тільки мистецтво має змогу заглянути в чужу живу душу, пережити її радощі, мистецтво викликає в нас інтерес, зацікавлення до інших людей і їхнього духовного життя» [16, с. 147]. У зв'язку з цим С. Ф. Русова наголошувала: «Треба через ігри виховувати селянську молодь якомога шляхетніше, щоб знищити нахил до хуліганства, яке є наслідком некультурних обставин, у яких без виховання, без жодного культурного впливу гине наша селянська молодь» [16, с. 15].

У педагогічній спадщині С. Ф. Русової міститься ціла низка цінних методичних вказівок щодо організації народно-календарних релігійних свят, до участі в яких вона радила обов'язково прилучати дітей. Так, за С. Ф. Русовою, дитячі свята можна пристосовувати до етнографічних свят нашого народу: на Різдво – вечір колядок, вечір вертепу, ялинка та ін.; весною – вечір русалчин, вечір веснянки; можна зробити гарно день першої сїянки, першої посадки дерев тощо» [16, с. 15]. Тому велике значення має досвід використання різноманітних видів мистецтва в родинному вихованні, оскільки основи формування особистості закладаються в сім'ї.

Проблеми художньо-естетичного виховання висвітлені в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Виховна функція мистецтва, на думку В. О. Сухомлинського, полягає в його здатності формувати духовний світ вихованців, розвивати художні потреби, впливати на світосприйняття й почуття дітей. Підкреслюючи значення мистецтва у вихованні дітей, учений справедливо зазначав: «Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу» [17, с. 293]. Відтак, основне завдання педагога як творця дитячої радості, на думку вченого, полягає в тому, щоб відкрити кожній дитині дорогу у світ прекрасного. Художній розвиток вихованців за словами педагога залежить насамперед від готовності педагога до творчості, його бажання грати разом з дітьми, творчого ставлення до справи. У зв'язку з цим учений зауважує: «Якщо ви хочете, щоб діти творили, створювали художні образи, – перенесіть хоча б одну іскорку у свідомість дитини. Якщо ви не вмієте творити або вам видається пустою забавою спуститись до світу дитячих інтересів, – нічого не вийде» [17, с. 157].

Аналіз багатогранної творчої спадщини В. О. Сухомлинського свідчить про те, що прилучення дитини до краси й гармонії у світі, мистецтві, природі, пробудження її почуттів, прагнення до праці є основою будь-якої творчості. Тому поруч із таким педагогом діти не були черствими, байдужими до культурно-естетичних цінностей.

Інтенсивна й багатоаспектна розробка проблеми художнього виховання підростаючого покоління продовжується сучасними науковцями (Н. Т. Кириченко, Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська, О. О. Мелик-Пашаєв, Т. І. Науменко, Т. І. Поніманська та ін.). У контексті вищезазначеного Т. І. Поніманська підкреслює: «Від того, наскільки правильно будуть помічені художньо-творчі здібності дитини, наскільки вміло буде спрямований їхній розвиток, часто залежать її мистецькі успіхи в майбутньому. Ці здібності формуються в процесі засвоєння способів діяльності – сприймання, виконання і творчості» [14, с. 287]. Розглядаючи художній розвиток дітей у контексті завдань художнього виховання, автор справедливо зауважує, що досягнуть успіху у вихованні ті батьки і педагоги, які гуманно, терпляче і вміло пов'язують вирішення завдань виховання дитини з її розвитком [14, с. 300]. Тому, щоб дитина змогла стати активним співучасником у різноманітних видах художньо-творчої діяльності, їй необхідна спеціальна художня підготовка, цілеспрямоване педагогічне керівництво її діяльністю з боку дорослих, оскільки рівень художнього розвитку дітей значною мірою визначається педагогічним професіоналізмом, культурою педагога, його вміннями і навичками художньо-творчої діяльності.

Таким чином, узагальнюючи викладене, відзначимо, що в умовах перехідного періоду освіти до нових креативних технологій особистісно зорієнтованого виховання зростає роль особистості як творця соціокультурної реальності, її художньо-естетичної спрямованості, здатності до пізнання багатоманітності довкілля та культури, можливості самореалізації у високохудожній діяльності. Особистісно зорієнтований підхід до художнього розвитку дітей дошкільного віку полягає у формуванні основ художньої культури як невід'ємної частини духовної культури, від якої залежить творча спрямованість особистості.

У зв'язку з тим, що основи художньої культури закладаються в дитинстві, коли здійснюються перші кроки у світ прекрасного, важливо, щоб дитина перебувала в атмосфері культури, мистецтва й творчості, взяла в подальше життя пріоритети справжніх культурних цінностей та ідеалів, від яких залежить успіх роботи на наступних вікових етапах становлення особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. В чаше Ребенка сияет зародыш зерна Культуры / Ш. А. Амоношвили. – Артемовск : Лаборатория гуманной педагогики,

2008. . – 68 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2.: Особистісно орієнтований підхід : Теоретико-технологічні засади. наук. видання. – 2003. – 344 с.
 3. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко // Полтавський вісник. – 1994. – 191 с.
 4. Дитячі пісні та речитативи / [упор. Г. В. Довженок, К. М. Луганська]. – К. : Наук. думка, 1991. – 448 с.
 5. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб : Петрополис, 1996. – 416 с.
 6. Кошелівська О. І. Деякі психолого-педагогічні аспекти становлення морального вибору в поведінці дошкільників / О. І. Кошелівська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. статей. – К. : Нора-прінт, 2001. – Т. 4 : Актуальні проблеми генезису особистості в контексті навчання і виховання. – С. 85–88.
 7. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України / за ред. Л. Масол // Шкільний світ. – 2002. – № 9. – С. 1–5.
 8. Кудрявцев В. Т. Творческая природа психики человека / В. Т. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 118–120.
 9. Кудикіна Н. В. Історико-культурні джерела ігор-драматизацій і театралізованих ігор / Н. В. Кудикіна // Теоретико-методичні проблеми навчання і виховання: збірник наукових праць: Педагогічні науки. – К. : Фенікс. – 2000. – С. 60–69.
 10. Могильний А. П. Культура і особистість : монографія / А. П. Могильний. – К. : Вища школа, 2002. – 303 с.
 11. Неменский Б. М. Пути очеловечивания школы // Новое педагогическое мышление / Б. М. Неменский ; под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1989. – 132 с.
 12. Неменский Б. М. Концепция художественного образования как фундамент системы художественно-эстетического развития в школе / Б. М. Неменский. – М. : Просвещение, 1992. – 137 с.
 13. Проблемы эстетического развития школьника / под ред. А. И. Бурова, Е. В. Квятковского. – М. : Педагогика, 1987. – 96 с.
 14. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки / Т. І. Поніманська. – К. : Абрис, 1998. – 446 с.
 15. Рогальська Н. В. Розвиток надбань української народної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі / Н. В. Рогальська. – К. : Міленіум, 2005. – 124 с.
 16. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. Кн. 2. / С. Ф. Русова ; за ред. Є. І. Коваленко. – К. : Либідь, 1997. – 272 с.
 17. Сухомлинский В. А. Потребность человека в человеке / В. А. Сухомлинский. – М. : Советская Россия, 1981. – 94 с.
 18. Театр у школі : кн. для вчителя / упор. Н. Є. Миропольська. – К. : Рад. школа, 1990. – 155 с.